

LABYRINTEM (TEORIE) HYPERTEXTU

Mediální a textuální aspekty
nelineárních textů

Petra Foretová

| kultura
| média
| komunikace

Petra FORETOVÁ

LABYRINTEM (TEORIE) HYPERTEXTU

Mediální a textuální aspekty
nelineárních textů

Olomouc 2021

Recenzovali:

doc. PhDr. Daniel Bína, Ph.D. (FF UP v Olomouci)

prof. PhDr. Jan Kořenský, DrSc. (FF UP v Olomouci)

prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc. (FF UMB v Banské Bystrici)

Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře udělené Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionálního rozvojového plánu.

LABYRINTEM (TEORIE) HYPERTEXTU

Mediální a textuální aspekty nelineárních textů

© Petra Foretová, 2021

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2021

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

Olomouc 2021

ISBN 978-80-244-6044-4

OBSAH

Hypertext jako nenaplněný sen teoretiků hypertextu aneb Úvodem	7
I. KLÍČOVÉ PŘÍSTUPY KE ZKOUMÁNÍ HYPERTEXTU	15
1. Po stopách (konceptualizace) hypertextu aneb Stručná historie hypertextu	21
1.1 Otec zakladatel: Vannevar Bush a jeho <i>Memex</i>	21
1.2 Theodor Nelson a projekt <i>Xanadu</i>	23
2. Od informatiky po vlastní studia hypertextu	29
3. Studia hypertextu: humanitněvědná perspektiva	35
3.1 Specifika humanitněvědného přístupu k hypertextu	38
3.1.1 Hypertext v zasetí technických věd	39
3.1.2 Hypertext jako zhmotněný sen poststrukturalistických a postmodernistických teoretiků	41
3.1.3 Uzavřenost hypertextové komunity a pochybnost o vlastní identitě	45
4. Hypertext optikou studií nových médií: rétorika digitálního okouzlení a (r)evoluce	49
4.1 V zasetí technologického determinismu	54
5. Zkoumání hypertextu v jádru humanitních věd	57
5.1 Zkoumání hypertextu v literární vědě	58
5.2 Zkoumání hypertextu v lingvistice	61
5.3 Zkoumání hypertextu v sémiotice.	63
5.3.1 Hypertext jako objekt zkoumání sémiotiky	64
5.3.2 Reflexe sémiotiky ve studiích hypertextu	67
5.4 Východiska pro přístup k hypertextu jakožto komunikačně-sémiotickému fenoménu.	69
II. KONCEPTUALIZACE HYPERTEXTU	73
6. Významy pojmu hypertext v komunikačně-sémiotickém smyslu	79
6.1 Hypertext jako model mysli	80
6.2 Hypertext jako médium	81
6.2.1 Hypertext jako druh hypermédií	84
6.2.2 Hypertext jako technologie	85
6.2.3 Hypertext jako technologie psaní	89

6.3 Hypertext jako text	94
6.3.1 Hypertext jako textová struktura	97
6.3.2 Hypertext jako proces	99
6.3.3 Syntéza: hypertext jako komunikační jednotka	100
III. TYPY A REALIZACE HYPERTEXTŮ	105
7. Realizace hypertextu v tištěných médiích	121
8. Realizace hypertextu v audiovizuálních médiích	125
9. Realizace hypertextu v elektronických médiích	131
9.1 Hyperlinky jako esence elektronického způsobu odkazování?	133
9.2 Navigace a prostor v elektronickém hypertextu	136
9.3 Tištěný vs. digitální (hyper)text: konec tradiční tištěné knihy?	139
9.3.1 Kybertext: mezi tištěným a elektronickým textem	140
9.4 Typy digitálních hypertextů	147
9.4.1 Hypertexty v prostředí webu	150
9.4.2 Remediované elektronické formy	153
9.4.3 Pravé (digitální) hypertexty	156
9.4.3.1 První období literárních hypertextů	158
9.4.3.2 Druhé období: multimediální hypertexty	160
9.4.3.3 Třetí období: od hypertextu ke kybertextu.	162
9.4.3.4 Čtvrté období: hypertext jako literární hra	163
10. Produkční a recepční aspekty hypertextu	167
IV. MEDIÁLNÍ A TEXTUÁLNÍ VLASTNOSTI HYPERTEXTU	175
11. Textualita a medialita hypertextu	179
11.1 Teorie hranic textu	181
11.2. Šíře pojmu text: multimedialita a digitalita	184
11.2.1 Multimedialita (multimodalita, hypermodalita, hypermedialita)	188
11.2.2 Digitálnost a elektronický systém	190
11.3 Síťovost	193
11.4 Linearita: mezi textem a médii	197
11.5 Interaktivita	204
Závěrem	211

LITERATURA	223
REJSTŘÍKY	257
Rejstřík jmenný	259
Seznam obrázků a tabulek	265
RESUMÉ	267
Labyrinthem (teorie) hypertextu	
Mediální a textuální aspekty nelineárních komunikátů	269
Through the Labyrinth (of Theory) of Hypertext	
Media and textual aspects of non-linear texts	273
Durch das Labyrinth der Hypertext(-Theorie)	
Mediale und textuelle Aspekte nicht-linearer Kommunikate	277
En passant par le labyrinthe (de la theorie) de l'hypertexte	
Aspects médiatiques et textuels d'unités de texte non linéaires	283

Děkuji profesoru Janu Kořenskému za jeho laskavý přístup a za to, že mě naučil dívat se na jazyk a komunikaci důsledně mezioborově, neboť v jeho pojetí interdisciplinarita nebyla jen prázdnou frází. Díky tomu mohl vzniknout i tento text, který chce být komplexním náhledem na téma hypertextu z pozice sociálních a humanitních věd.

Poděkování patří mému M., za jeho podporu, trpělivost, lásku a také péči, kterou věnoval vzniku této knihy. Bezpochyby by si zasloužil být uveden jako její spoluautor.

„Ne, jeho fikční encyklopedie a proto-hypertexty nebyly napsány pro internet — to internet byl vynalezen proto, abychom mohli pochopit Joyce.“

David Vichnar¹

¹ Variantu oblíbeného výroku příznivců Jamese Joyce zmiňuje David Vichnar, autor knih *Joyce Against Theory* (2010), editor online časopisu *Hypermedia Joyce Studies* a výboru esejů z něj *Hypermedia Joyce* (2010, s Louisem Armandem), v textu „My, Joyceovi současníci: 80 let od smrti Jamese Joyce“ (Vichnar 2021).

K *Pláčám nad Finneganem (Finnegans Wake)* Jamese Joyce (1939), kterých se tato teze především týká, v kontextu problematiky přítomné knihy srov. Tab. 5 – *Typy hypertextu v médiích* na s. 110.

HYPertext JAKO NENAPLNĚNÝ SEN TEORETIKŮ HYPertextU ANEB ÚVODEM

Problematika hypertextu budila svého času, tj. zejména na konci osmdesátých let minulého století, vášnivé polemiky. Tehdejší pozici a kontroverznost tématu vystihuje asi nejlépe název plenární přednášky Normana Meyrowitze² pronesené na konferenci věnované problematice hypertextu v roce 1989, kterým si zároveň položil i suggestivní ironickou rétorickou otázku: „Hypertext – redukuje také cholesterol?“³

Následný kritičtější přístup k hypertextu od počátku devadesátých let pak vedl k tomu, že byl tento pojem řadou teoretiků odmítnut, přičemž bylo především poukazováno na to, že byl spojen s příliš velkými očekáváními a projekcí ohledně fungování nových informačních technologií. Na počátku nového milénia tak na toto téma mediální teoretik Manuel Castells poznamenal následující: „Znamená to, že hypertext neexistuje? Že vize interaktivního, hyperlinky propojeného komunikačního systému byla pouhým technologickým snem? Možná je kulturní transformace komplexnější, než jak jsme o ní byli zvyklí přemýšlet. Možná, že hypertext neexistuje mimo nás, ale v nás. Vytvořili jsme si asi až příliš nedostizhý obraz materiální podoby hypertextu“ (Castells 2001: 202).

Spíše než terminologicky byl totiž hypertext dlouho vnímán jako ztělesnění určitých vizí a snů, jež si teoretici spojovali s vývojem společnosti. V již zmiňované přednášce to Meyrowitz tematizuje takto: „Někde hluboko uvnitř jsme všichni přesvědčeni o tom, že hypertext je vize, ve které brzy bude fungovat národní i mezinárodní infrastruktura podporující síť a komunitu vědění a spojující dohromady

² Norman Meyrowitz byl v osmdesátých letech 20. století profesorem informatiky na Brownové univerzitě v USA, kde v roce 1983 pomáhal založit institut pro výzkum hypertextu a multimédií. V té době se podílel na vzniku celé řady intermediálních systémů, byl jedním z hlavních tvůrců intermediálního systému, tzv. *IRIS Intermedia system*. Jeho hlavní výzkumné zájmy byly v oblasti informatiky (srov. Delany – Landow 1991: 341).

³ Jednalo se o plenární přednášku s názvem „Hypertext – Does it reduce cholesterol, too?“, pronesenou na pravidelné konferenci k hypertextu s názvem Hypertext '89. Konferenci pořádala organizace ACM v Pittsburgu v listopadu 1989; o přednášce je možné se dočíst i ze zprávy z konference od dalšího významného teoretika hypertextu z oblasti informatiky Jacoba Nielsena „Hypertext '89 Trip Report“. Dostupné online: <<http://www.nngroup.com/articles/trip-report-hypertext-89/>> (cit.2021-05-24). Knižně vyšla v publikaci *From Memex to Hypertext* (1991), která byla věnována Vannevarovi Bushovi a *Memexu*. Přednáška je také dostupná online v digitální knihovně společnosti ACM: <<http://dl.acm.org/citation.cfm?id=132198>> (2021-05-24).

Tímto svým příspěvkem chtěl Meyrowitz (1991: 287) upozornit právě na nekritický přístup k problematice hypertextu, který byl v té době velmi rozšířený, a přehnaná očekávání, která byla s tímto pojmem spojována.

nesčíslné množství typů informací pro rozsáhlé skupiny publik. Pokud tedy mluvíme o hypertextu a hypermédiích v termínech našich snů a tužeb, mluvíme o možnosti mít na dosah přirozeně všechny informace pouhým lusknutím prstů. Možná je pro nás hypertext příliš úzkým termínem – sníme o úžasném informačním prostředí budoucnosti“ (Meyrowitz 1989: 288).

Vše přitom dlouhou dobu nasvědčovalo tomu, že zavedení internetu a World Wide Webu bude znamenat naplnění teoretického snu o hypertextu a spolu s rozšiřováním internetu se skutečně v devadesátých letech začalo v odborných kruzích mluvit o „globálním hypertextu“. V roce 2001 jeden z nejznámějších teoretiků hypertextu Jay David Bolter napsal, že *„Web je dnes pro nás hypertext“* (Bolter 2001: xi), což je dle jeho pozdějších slov i důvodem, proč jeho *„potenciální vliv zůstává stále silný“* (Bolter 2003: 20). Praxe však ukázala, že současná podoba internetu má k původním vizím prvních teoretiků hypertextu Vannevara Bushe a Theodora Nelsona ze čtyřicátých a padesátých let dvacátého století velmi daleko. *„Pravdou také zůstává,“* poznamenává k tomu Moritz Neumüller, *„že kdyby aplikace hypertextu na síťové struktury internetu byla vyvíjena podle standardů znalostí na konci osmdesátých let, web by dnes pravděpodobně vypadal úplně jinak. Na druhou stranu by zůstal stále nepřístupnou, vědeckou hračkou bez většího sociálního dopadu“* (Neumüller 2001: 72). Příznačné je v tomto kontextu opakované zamítnutí příspěvků zakladatele webu Tima Berners-Leeho na pravidelných hypertextových konferencích pořádaných Asociací pro počítačové stroje⁴ (Hall 2007: 179).

Následný rozvoj „sítě sítí“ ukázal, že internet a www síť nejsou zdaleka tak spojené hyperlinky a tak „interaktivní“, jak by se logicky nabízelo. Vysvětlení, proč tomu tak je, nabízí již zmiňovaný Manuel Castells, když upozorňuje na to, že reálné naplnění odvážných vizí hypertextu především nebylo *„v zájmu multimediálního obchodního světa, pokud/dokud neexistuje nějaký životaschopný obchodní plán, který by bylo možné kolem hypertextu vybudovat. A protože multimediální obchodní sféra má vlastnická práva na většinu kulturních produktů a procesů, neexistuje žádná spojitost mezi realitou multimédií a hypertextovými vizemi. A tak pokud jde o elektronicky fungující, materiální artefakt, hypertext se zde nevyskytuje“* (Castells 2001: 202).

Navzdory těmto a dalším kritickým ohlasům se pojem hypertextu zejména v devadesátých letech paradoxně stal určitou interpretační zkratkou pro postavení nových jevů souvisejících s nástupem internetu a byl vnímán jako určité

⁴ Americká oborová organizace *Association for Computing Machinery*, která bývá uváděna pod zkratkou ACM – srov. též kapitolu 2. *Od informatiky po vlastní studia hypertextu.*

„zaklínadlo“ interaktivity, „symbol“ osvobození čtenáře ze „spárů“ lineárně uspořádaného textu, a to nejen v kontextech laických, ale nezřídka i v akademických kruzích.

Teprve ke konci devadesátých let, tedy v době, kterou doprovázel kritičtější přístup k novým informačním technologiím, začal zájem o téma hypertextu postupně klesat. Svou roli v tom sehrála zřejmě i dostupnost a nárůst užívání osobních počítačů, ve kterých se otevřené hypertextové systémy neobjevovaly, neboť dominantním systémem uspořádání se stal web.⁵ Řada teoretiků také začala považovat toto téma za již uzavřenou kapitolu spadající především do historie studií tzv. „nových“ médií (Lister – Dovey – Giddings – Grant – Kelly 2009 [2003]).

V těchto souvislostech se tedy nabízí otázka, zda má tedy ještě vůbec smysl se hypertextem zabývat. Ačkoliv se ve světle prvotních vizí a teorií hypertextu může zdát, že jim naše současná skutečnost nedostačuje, zůstává tento fenomén díky všudypřítomné rozšířenosti World Wide Webu jakožto globální komunikační síť stále aktuální. Zejména v prostředí online sociálních sítí a různých počítačových aplikací se pak do hry vrací i hypermediální logika uspořádání informací (Atzenbeck – Schedel – Tzagarakis – Roßner – Mages 2017).

Spolu s tím se objevují i typy textů, které obsahují celou řadu hypertextových prvků (včetně způsobu uspořádání). Teoretikové zabývající se novými formami elektronické textuality se nezřídka snaží tuto situaci reflektovat právě odkazem na badatelskou tradici zkoumání hypertextu. Zejména ve vědách, které se zabývají textem, tak toto téma stále skýtá určitý výzkumný potenciál, neboť se objevují nové a nové formy elektronických textů, které vykazují rysy hypertextu. A i když bylo prokázáno, že v praxi se „čisté elektronické hypertexty“ objevují jen zřídka, ukazuje se jako důležité pokusit se teoreticky reflektovat, do jaké míry je relevantní odkazovat se při analýze textu na koncept hypertextu a zda je tento pojmový aparát vůbec funkční i pro analýzu jiných elektronických forem textuality, které obsahují a naplňují pouze některé rysy hypertextu, například v online zpravodajství (srov. Lewis 2003: 97; Yūs 2011).

* * *

⁵ Klíčové bylo objevení značkovacího jazyka HTML a protokolu HTTP, který umožňoval uživateli webu snadný přístup k informacím na internetu pouhým kliknutím myši (srov. Hall 2000: 7).

I když je vědecká produkce na téma hypertext velmi pestrá,⁶ a ačkoli se hypertext svého času stal důležitým pojmem v celé řadě disciplín, informatikou či informační vědou a knihovnictvím počínaje a literární vědou či lingvistikou konče, přesto zůstala jeho konceptualizace pouze na úrovni výčtových definic a odkazů na „otce zakladatele“. Nadále schází hlubší pojmové ukotvení hypertextu v soustavách tradičních vědních disciplín, příp. i argumenty pro jeho absolutní odmítnutí jako ne-termínu.⁷

Za jedno z nejcitovanějších a napříč obory nejrozšířenější vymezení hypertextu (srov. Tsay 2009) lze považovat definici a interpretaci hypertextu od počítačového teoretika Theodora Holmese Nelsona, který je považován za autora samotného termínu „hypertext“. Charakterizoval jej jako „nesekvenční psaní“, tj. „*novou formu psaní, která se rozvětvuje nebo realizuje na žádost uživatele; nejlépe je zobrazitelná v počítačovém rozhraní na obrazovce*“ (Nelson 2003b [1974]: 314).⁸

Již z tohoto vymezení je na první pohled zřejmé, že Nelsonem zavedený pojem v sobě zahrnuje celou řadu nesouvisících aspektů týkajících se způsobu ukládání dat, přístupu k datům, povahy nové informační technologie atd. Zdůrazňována je především vzájemná propojenost jednotlivých textových bloků, která se spouští automaticky na žádost uživatele/čtenáře a která je výjimečná tím, že je realizovatelná pouze v technologii počítače.⁹

Bylo by možné namítnout, že se jednalo o jeden z prvních pokusů o definování nově se vyskytujícího fenoménu a dnes je hypertext již dostatečně pojmově ukotven – byl přece tematizován v celé řadě vědních disciplín. Bližší pohled však ukazuje, že terminologická nevyjasněnost doprovází pojem hypertextu i v jeho pozdějších vymezeních, a to jak v rámci informatiky, tak studií hypertextu.¹⁰

⁶ V roce 1990 sestavil Michael Knee anotovanou bibliografii textů o hypertextu a hypermédiích z oblasti vědy a technologie, která obsahuje celkem 497 položek a pokrývá studie publikované do roku 1989. Obsahuje klíčové publikace, články, vědecké příspěvky a ERIC dokumenty. Jedná se o nejpodrobnější bibliografii k hypertextu na poli technických věd (viz Atkinson – Knee 1990).

⁷ S obdobným tvrzením přichází teoretik hypertextu Jay David Bolter (2004: 20). Zajímavé je v tomto kontextu sledovat konceptualizaci hypertextu na poli lingvistiky (srov. např. Jucker 2002 a též níže kapitolu 5.2 *Zkoumání hypertextu v lingvistice*).

⁸ S ohledem na kontext je třeba uvést, že Nelsonův výklad dále pokračuje: „*Při běžném psaní může autor narušit sekvenci např. kvůli poznámkám pod čarou, ale použití tisku na papíře činí základní sekvenci neměnnou. Počítačová obrazovka však umožňuje připojovat poznámky k poznámkám pod čarou a vytvářet dráhy jakékoliv struktury, kterou si autor přeje vytvořit*“ (Nelson 2003b [1974]: 314).

⁹ Srov. též kapitolu 1.2 *Theodor Nelson a projekt Xanadu*.

¹⁰ V této publikaci bude používán výraz „studia hypertextu“ pro označení autonomní oblasti zkoumání hypertextu – srov. též kapitolu 2. *Od informatiky až po vlastní studia hypertextu*.

V informatice, která pro tento pojem představuje určitý „domovský terén“, je hypertext chápán v celé řadě významů: jako jedinečný způsob uskladnění, distribuce, propojení a organizace dat, kdy technologické možnosti počítače umožňují propojovat všechny informace z různých oblastí vědění, čímž vznikají neomezené možnosti pro všechny uživatele těchto systémů. Hypertext je často stavěn do opozice vůči tradičním databázovým systémům založeným na pevně daných hierarchických strukturách a schématech pro uskladnění informací (Helander – Landauer – Prabhu 1997: 878). Paralelně je hypertext pojímán i jako nová forma textuality, která je realizovatelná výhradně díky „radikálně“ nové informační technologii, a má i dopady na procesy produkce a recepce (srov. Reilly 2004: 364). Vymezení tedy nerozlišuje mezi textem, (elektronickým) systémem, databází a technologií jako takovou. Nejzávažnější jsou přitom právě teze týkající se očekávání kladených na změnu recipientova chování.

Podobné vymezení nalezneme i v humanitně orientovaných studiích hypertextu. Významný teoretik hypertextu a původně literární vědec George P. Landow popsal hypertext jako „*proměnlivou strukturu, která se skládá z textových bloků propojených hyperlinky*“ (srov. Delany – Landow 1991: 3). I v jeho pojetí se tedy objevuje propojení významových dimenzí hypertextu jako systému, úložiště dat i jako zvláštní textové formy, kdy je technologie počítače vnímána jako klíčová pro realizaci hypertextu.

Co se textové dimenze týče, hypertext bývá popisován jako rozvětvená textová struktura, jakýsi „nadtext“ s vnitřní strukturací z hlediska produkce či také jako způsob výstavby textu. Za základní stavební jednotky tohoto rozvětveného textového útvaru jsou považovány *textové bloky, uzly a (hyper)linky*. Spíše než textem ve vlastním slova smyslu se tedy pod pojmem hypertext často myslí volné uspořádání textových bloků na způsob sítě (srov. Jucker 2003: 33). Hypertext, ať již jako text, nebo jako systém, bývá stavěn do opozice vůči tištěnému textu (či tradičním textovým databázím), přičemž je zdůrazňován zcela odlišný způsob řazení jednotlivých textových úseků, jeho organizace i jedinečný způsob zobrazení (reprezentace) na obrazovce počítače.

V tomto ohledu je si tak potřeba položit následující otázku: je vůbec z hlediska terminologie únosné, aby se v jedné konceptualizaci potkávala vymezení hypertextu jako textu, systému, technologie i úložiště dat, tj. aspekty, které

bychom zařadili do oblasti mediality a textuality,¹¹ a z nichž jsou potom vyvo-
zovány i závěry týkající se změn v textové produkci a recepci? Principiálně by to
možná problém být nemusel, ale v praxi se ukázalo, že to potíže způsobuje, ne-
boť od dob prvního vymezení hypertextu opakovaně docházelo a dochází k celé
řadě dezinterpretací. V první řadě není příliš jasné, které konkrétní texty (feno-
mény) pod takové vymezení vlastně spadají: „*Vzhledem ke své nekonkrétnosti [...]*
definice snadno zahrnuje široké množství hypertextuálních fenoménů, a to dokonce
i ty, které jsou jen minimálně antilineární“ (Ensslin 2007: 12).¹²

Problematické je také vyzdvihování kompoziční nelinearity hypertextu, či
„nesekevnosti“, zejména proto, že údajně „*přináší do určité míry svobodu na straně*
čtenáře“ (ibidem), existuje však jen velmi málo studií, které by toto tvrzení
empiricky ověřovaly.¹³ Zdůrazňována bývá také jeho „*nutková medialita a závislost*
na probíhající technologii“ (ibidem). Fenomén je apriori nahlížen optikou tech-
nologie počítače a není dostatečně usouvztažněn k ostatním technologiím.

Úvodní exkurs do různých chápání hypertextu¹⁴ poukázal nejen na to, jak
problematický tento termín může být, ale také demonstroval, jak široce je tento
pojem chápán v kontextu domovských disciplín, z nichž vzešel. Za společného
jmenovatele této významové bezbřehosti lze považovat snahu o vytvoření tako-
vého termínu, který by postihl různé textuální a mediální vlastnosti fenoménu,
včetně způsobu recepcce a produkce. Ve výsledku však pojem hypertextu zůstává
pojmově neukotven.

¹¹ Pojmy medialita a textualita budou vymezeny později – viz část IV. *Mediální a textuální vlastnosti hypertextu*. Pracovně se jimi pro tuto chvíli myslí hypertext jako médium ve smyslu technologie a hypertext jako typ textu (jednotlivým konceptualizacím hypertextu se věnuje část II. *Konceptualizace hypertextu*).

¹² Ensslinová původně měla na mysli pouze definici hypertextu jako nesekevného psaní od Theodora Nelsona z roku 1974. Její tvrzení (Ensslin 2007: 11–12) lze však aplikovat i na pozdější definice hypertextu.

¹³ Z pragmatického úhlu pohledu byla vznášena spíše opačná tvrzení ohledně lineariry (viz např. Yus 2011: 70); srov. též kapitolu 11.4 *Linearita: mezi textem a médiem*.

¹⁴ Citovaná vymezení na poli informatiky a literární vědy nebyla volena náhodně, jedná se o asi nejcitovanější definice hypertextu. Současně ale výše uvedené dosvědčuje, že se toho od dob, kdy Theodor Nelson tento pojem zavedl, příliš mnoho nezměnilo.

Z tohoto důvodu bude první část přítomné publikace věnována *stručným dějinám teorie hypertextu*. Nepůjde však o pouhý výčet poznatků, konceptů a pojmů z různých disciplín, které se zabývají hypertextem (či s pojmem hypertext pracují), ale o hledání společné konceptuální základny těchto definic v hypersémiotickém smyslu. I dnes jsme svědky toho, že mnozí teoretici, kteří se vyjadřují např. k technice odkazování v online textech a používají přitom výraz hypertextualita, často pouze mechanicky odkazují ke starším pojetím hypertextu a přejímají starší definice bez pokusu o hlubší rekonceptualizaci pojmu v prostoru vlastního bádání. Stručný průlet historickými podobami zkoumání tohoto pojmu tak může pomoci objasnit příčiny jeho současné konceptuální devalvace.

Odkrytí „příběhu hypertextu“ nám poskytne příležitost nalézat odpovědi, proč k tomu došlo a proč nebyl tento koncept nikdy naplno integrován do systému humanitních a společenských věd a jaké metodologické závazky by s sebou neslo odkazování k tradici teorie hypertextu. V neposlední řadě nám také umožní pochopit, proč řada teoretiků tento koncept odmítla a proč se tento pojem zcela nezabydlel v zavedených humanitních vědách (přítomná publikace se přitom bude případově věnovat lingvistice a literární vědě).

V návaznosti na tento krátký historický exkurs budou ve druhé části představeny tři *nejvýznamnější konceptualizace hypertextu* v komunikačně-sémiotickém smyslu, hypertext tu tedy bude nahlížen jako komunikační fenomén bez apriorní závislosti na vývoji počítačových technologií. Pozornost tu bude věnována pojetí hypertextu jako modelu *mysli, média, resp. textu*.

Třetí část se poté zaměří na *realizace hypertextu v jednotlivých mediálních technologiích*, s tím, že v úvahu budou brány různé typy hypertextů. S ohledem na rozšířenost teorie věnované elektronickému hypertextu bude i v této kapitole věnován prostor především této formě, která však bude nahlížena optikou vývojově starších mediálních technologií (srov. Kořenský 2014), a teprve poté budou popsány strukturální vlastnosti a jednotlivé *typy digitálních hypertextů*.¹⁵ Zároveň však spolu s deklarovaným komunikačním přístupem a širším chápáním hypertextu jako textu budou zahrnuty i procesy spojené s jeho *produkcí a recepcí*.

V návaznosti na představené exkursy bude ve čtvrté části konečně možné zacílit pozornost na *textuální a mediální vlastnosti hypertextu*. Sledovány přitom

¹⁵ Spojení elektronický a digitální hypertext jsou v tomto textu chápána jako částečná synonyma, podrobněji se vymezení věnuje kapitola 9. *Realizace hypertextu v elektronických médiích*. K rozdílu digitální vs. elektronický srov. též kapitola 11.2.2 *Digitálnost a elektronický systém*.

budou pouze vybrané kategorie, a to *šíře a hranice textu, digitálnost, síťovost, linearita a interaktivita*. Bude zjišťováno, do jaké míry jsou textuální vlastnosti a technologické atributy připisované hypertextu klíčové pro jeho chápání jakožto zvláštní *formy textu nebo média* (ve významu technologie). Také tato problematika bude uchopena v komunikačním rámci, tj. ani v této části nebude hypertext nahlížen staticky coby rezultat produkčních procesů, ale i zde budou do úvah včleněny procesuální souvislosti. Zohledněny budou též procesy produkce a recepce, které zde chápeme jako součást vymezení hypertextu a díky nimž je v prvé řadě možné uchopit hypertext jako dynamický objekt, a v návaznosti na to touto optikou vnímat i jeho textualitu a medialitu.

REJSTŘÍKY

REJSTŘÍK JMENNÝ

- Aarseth, J. E. 17, 44, 47, 56, 68, 69, 98,
 117, 119, 121, 135, 137, 138, 140–149,
 157, 162, 163, 180, 181, 188, 189, 195,
 196, 202, 204, 206, 208, 267
- Abrams, J. J. 123
- Amadieu, F. 218
- Andersen, P. B. 66
- Ashman, H. 80, 197
- Atkinson, B. 26
- Atkinson, P. 17, 19
- Atkinson, S. 10
- Atzenbeck, C. 9
- Balasubramanian, V. 80, 197
- Ballowe, J. 159
- Balpe, J. P. 32
- Baňková, M. 161
- Barabási, A.-L. 50
- Barker, Ch. 185
- Barnet, B. 85, 88, 159, 2012
- Barr, R. 20
- Barthes, R. 41, 42, 44, 58, 64, 97, 99, 168,
 177, 182, 199, 205
- Baumgärtner, K. 65
- Beeman, W. 31
- Bell, A. 17, 60, 68, 156–158, 217
- Bense, M. 65
- Bentele, G. 64
- Berk, E. 76
- Berners-Lee, T. 8, 21, 27, 31, 50, 52, 89
- Bernstein, M. 20, 32, 35, 61, 86, 134, 159
- Bieber, M. 80, 197
- Bílek, P. A. 45
- Birkerts, S. 140
- Bolter, J. D. 8, 10, 35–48, 50–55, 60, 68,
 79, 80, 84, 88, 91–94, 121, 132, 136,
 137, 139, 140, 148, 153–155, 159, 172,
 192, 200, 202, 211
- Borges, J. L. 26
- Brandt, P. A. 68
- Brier, S. 66
- Brooker, Ch. 128
- Brooks, K. M. 32
- Bublitz, W. 61, 200
- Burian, E. F. 126
- Bush, V. 7, 8, 21–27, 50–52, 80, 88, 133,
 193
- Calvi, L. 31, 61, 134
- Calvino, I. 69
- Campbell, A. 132
- Canas, J. 81, 170
- Carr, L. 52
- Castells, M. 7, 8, 50, 89, 152, 194, 195
- Cayley, J. 32, 163
- Cegarra, J. 218
- Cicconi, S. 180, 188
- Ciccoricco, D. 217
- Coffey, A. 17, 19
- Coney, M. 32
- Coover, R. 35, 36, 99, 139, 140, 159
- Corns, T. N. 59
- Crampes, M. 32
- Crane, G. 20, 35
- Crowther, W. 163
- Činčera, R. 125, 126

- Dahlberg, L. 49
 Daidalos 195
 Daneš, F. 101, 188
 Davis, H. 133
 de Balzac, H. 42
 de Kerkhove, D. 50
 de Roure, D. 52
 Delany, P. 7, 11, 85, 199
 Deleuze, G. 41
 Denning, P. J. 18
 Derrida, J. 41, 43
 Dever, J. 111, 123
 Dewitt, S. L. 30
 Dicks, B. 17, 19
 Dillon, A. 81
 Dobson, T. 135, 165
 Doob, P. R. 195
 Dorst, D. 123
 Douglas, J. Y. 17, 35, 121, 140, 205
 Dovey, J. 9, 49, 89, 90, 93, 119, 181, 189, 191, 198, 212
 Doyle, A. C. 135
 Dvořák, J. 127
- Eco, U. 20, 32, 56, 64, 68, 95, 96, 110, 111, 122, 129, 150, 167, 195, 196, 203, 267
 Egan, D. E. 19
 Eggins, S. 198
 Ehrmann, S. C. 20
 Eisenlauer, V. 131
 Eisenstein, E. 57
 Engberg, M. 122
 Engebretsen, M. 19
 Engelbart, D. 21, 25, 29, 50, 194
- Ensslin, A. 12, 40, 42, 44, 47, 59–61, 68, 70, 81, 88, 98, 113, 115–118, 121, 129, 131, 132, 136, 139, 146–148, 156–160, 162–165, 167–169, 177, 189, 190, 192, 193, 202, 207, 217
 Erde, S. 20
- Fajardo, I. 81, 170, 218
 Frank, H. 65
 Foltz, P. W. 29, 32, 39, 61, 170, 215
 Foucault, M. 41, 168
 Freisler, S. 63
 Friedlander, L. 35
 Fritz, G. 61, 115, 151
- Gauntlett, D. 50
 Genette, G. 58, 201
 Giddings, S. 9, 49, 89, 90, 93, 119, 181, 189, 191, 198, 212
 Gillmor, D. 50
 Gleick, J. 18, 22, 80
 Goldman, S. R. 20
 Grant, I. 9, 49, 89, 90, 93, 119, 181, 189, 191, 198, 212
 Greco, D. 36
 Grusin, R. 148, 153–155, 192
 Guattari, F. 41
 Gunzehäuser, R. 65
- Hales, C. 128
 Hall, N. 128
 Hall, S. 144
 Hall, T. 163
 Hall, W. 8, 9, 31, 52, 88, 89, 133, 194
 Hausenblas, K. 100, 101, 107, 186
 Hayles, N. K. 60, 70, 147, 156, 157, 192

- Hebdige, D. 185
 Helander, M. G. 11, 77
 Helbig, G. 97, 182
 Hess-Lüttich, E. W. B. 21, 41, 43, 44, 64,
 65, 96, 171, 187, 198, 199, 220
 Hjelmslev, L. 64, 66, 83, 182, 186
 Hodge, R. 64
 Hodrová, D. 185
 Hoffmann, Ch. 131
 Hoffmannová, J. 100, 107
 Höflerová, E. 20
 Holmes, S. 135
 Holsanova (Holšanová), J. 67, 171, 218
 Homoláč, J. 58, 100
 Horáková, J. 18, 190, 191
 Horníček, M. 125
 Huber, O. 61
 Huberman, B. 50
 Hubík, S. 82
 Husárová, Z. 35, 59
 Hutchings, G. 133

 Chalk, G. 123
 Chevalier, A. 218
 Chovanec, J. 63

 Ingarden, R. 201
 Inkinen, S. 65
 Irish, P. M. 32

 Jackson, S. 115, 158
 Jenkins, H. 164
 Jensen, J. 204, 205
 Johnson, M. 138
 Johnson, S. 67
 Jonassen, D. H. 81

 Joseph C. 132
 Joyce, J. 110, 121
 Joyce, M. 20, 35–37, 40, 43, 48, 50, 57,
 86, 96, 107, 115, 116, 132, 137, 140,
 152, 154, 158, 159, 205, 206
 Jucker, A. H. 10, 11, 62, 63, 96–98, 111,
 112, 115, 123, 124, 131, 149, 151, 216
 Juráček, P. 126

 Kamil, M. L. 20
 Karhulahti, V.–M. 147
 Karlík, P. 62, 101, 134
 Kegel, I. 128
 Kelly, K. 9, 49, 89, 90, 93, 119, 181, 189,
 191, 198, 212
 Ketchum, R. D. 19
 Kieffer, R. 20
 Kintsch, W. 61, 81, 170
 Kirschenbaum, M. G. 159
 Kitzman, A. 85, 86
 Knee, M. 10
 Knox, J. 67, 179
 Koenitz, H. 128
 Koch, W. A. 64, 65
 Kok, K. C. A. 67, 188
 Kořenský, J. 13, 46, 55, 69, 82, 83, 90–92,
 99, 100, 102, 139, 149, 171, 180, 187,
 198, 211, 219
 Koskimaa, R. 121, 193
 Krampen, M. 65
 Kress, G. 64, 67, 188
 Kreuzer, H. 65
 Kristeva, J. 41, 99
 Kuhlen, R. 157
 Kuřátko, S. 127

- Labbo, L. D. 20
- Laccetti, J. 217
- Lakoff, G. 138
- Landauer, T. K. 11, 19, 77
- Landow, G. P. 7, 11, 17, 20, 35–38, 40–48, 50, 51, 54, 55, 57, 59, 61, 84–86, 94, 97, 113, 114, 121, 131, 133, 140, 141, 167, 168, 172, 177, 178, 192, 199, 200, 205, 216
- Lanham, R. A. 41, 43, 54, 55
- Lapčík, M. 49, 83, 155, 193
- Larsen, D. 115, 160, 207
- Laurel, B. 50
- Ledgerwood, M. D. 57
- Leggett, J. 36
- Lemarié, J. 218
- Lemke, J. 67, 188, 189
- Lesk, M. E. 19
- Leurdijk, A. 128
- LeVine, P. 67
- Lévy, P. 37, 46, 50, 88
- Lewis, D. M. 9
- Licklider, J. 50
- Liestøl, G. 50, 144, 149, 201, 204
- Lindstedt, I. 128
- Lister, M. 9, 49, 89, 90, 93, 119, 181, 189, 191, 198, 212
- Lochbaum, C. C. 19
- Logan, R. K. 50
- Lotman, J. M. 101, 182–185
- Luesebrink, M. C. 47
- Macek, J. 19, 27, 29, 37, 46, 49, 51, 189, 190
- Macurová, A. 100–102, 186
- Mages, L. 9
- Mai, H. P. 59
- Maldonado, T. 69
- Mangen, A. 135, 159
- Manovich, L. 50, 148, 181, 190, 191, 205
- Mareš, P. 100–102
- Marshall, C. C. 32
- Marschall, D. 50
- Mason, B. 17, 19
- Maureen, T. 128
- McHoul, A. 20, 37
- McKenna, M. 20
- McKnight, C. 81
- McLuhan, M. H. 54, 89, 117, 153
- McMillan, S. J. 204
- Meyrowitz, N. 7, 8, 32, 46
- Miall, D. 135, 165
- Michalak, S. 32
- Milani, T. M. 67
- Miles, A. 99, 136, 170
- Mínós 195
- Montfort, N. 20, 21, 23, 26, 35, 57, 84, 88, 194
- Morrell, K. 20
- Mosco, V. 46
- Mosenthal, P. B. 20
- Moulthrop, S. 17, 20, 21, 23, 35, 36, 43, 50, 51, 57, 60, 61, 115, 117, 121, 139, 158, 162, 204
- Miller, R. 42
- Muntigl, P. 198
- Murray, J. H. 35, 50
- Myers, G. 131
- Myrestam, U. 128
- Nabokov, V. 110, 121, 143, 196
- Nanard, M. 32
- Naumann, J. 168, 218

- Nekula, M. 62, 101, 134
 Nelson, T. H. 8, 10, 12, 21–27, 29, 32, 41,
 50, 52, 59, 61, 62, 71, 80–82, 84, 86,
 88, 94, 133, 177, 189, 190, 193, 194,
 197–199, 201, 204
 Neumüller, M. 8, 17, 66, 80, 133
 Nielsen, J. 7, 36, 50, 84, 86, 133, 136
 Nielsen, H. F. 21
 Nöth, W. 63, 64, 66, 83, 182, 185
 Nünning, A. 45, 59

 O'Reilly, T. 50
 Ochrana, F. 30
 Oinas-Kukkonen, H. 80, 197
 Ong, W. J. 93, 200
 Oren, T. 22, 26
 Osterweil, J. L. 76, 77

 Park, H. W. 133
 Paubel, P.-V. 218
 Paulson, W. R. 59
 Pearson, P. D. 20
 Petöfi, J. S. 185
 Pfaller, R. 208
 Piorecká, K. 167
 Piorecký, K. 59, 132, 160, 162
 Piscitelli, A. 50
 Pleskalová, J. 62, 101, 134
 Pope, J. 135, 165
 Posner, R. 65, 82, 83, 179, 184–186, 188
 Prabhu, P. V. 11, 77
 Pressman, J. 217
 Pullinger, K. 118, 132

 Queneau, R. 69, 109, 143, 145

 Radok, A. 126
 Reilly, E. D. 11, 18, 132, 136
 Reinking, D. 20
 Remde, J. 19
 Rettberg, S. 148, 159, 216
 Ribière, M. 42
 Ricardo, F. J. 36
 Richardson, J. 81
 Rizk, A. 31
 Roe, P. 20, 37
 Roháč, J. 125, 126
 Rosenberg, J. 20, 36
 Rossetti, D. G. 58
 Roßner, D. 9
 Roth, Ch. 128
 Rubin, P. 128
 Rustad, H. K. 147, 157, 217
 Ryan, M.-L. 40, 43, 45, 47, 50, 59, 60,
 70, 129, 134, 136, 192, 197, 203, 204,
 206, 207, 216

 Sacks, H. 198
 Salen, K. 205
 Salmerón, L. 81, 168, 170, 218
 Salter, Ch. 126
 Saporta, M. 110, 121
 Scolari, C. A. 47, 49–53
 Scollon, R. 67
 Shadbolt, N. 89
 Shannon, E. C. 21, 83
 Shneiderman, B. 50
 Schedel, T. 9
 Schegloff, E. A. 198
 Schraefel, M. C. 52
 Schreibman, S. 18, 47
 Schröder, H. 64

- Silver, D. 49
- Simanowski, R. 44, 118, 168, 217
- Skains, L. 61, 118, 131, 156–158, 164, 165, 192, 193, 217
- Skalička, V. 186
- Slatin, J. 61
- Slattery, D. 20
- Slembrouck, S. 149
- Slouka, M. 140
- Smith, J. B. 35, 47
- Snyder, I. 41, 43, 56, 97, 99
- Sosnoski, J. 169
- Srba, B. 126
- Stančík, P. 161, 162
- Stradický ze Strdic, O. – viz Stančík, P.
- Sterne, L. 110, 121
- Storrer, A. 61, 76, 115, 150, 151, 199
- Sussner, J. 128
- Suter, B. A. 61
- Svitáček, V. 125, 126
- Šidák, P. 42
- Švelch, J. 142, 145, 146, 164
- Thelwall, M. 133
- Tolva, J. 57, 58
- Tosca, S. P. 133–134
- Toscan, C. 205
- Travers, M. 31
- Tripp, D. 64
- Tsay, M.–Y. 10, 26, 98
- Tuomola, M. 128
- Turkle, S. 50
- Tyrkkö, J. 30, 62
- Tzagarakis, M. 9
- Ulmer, G. L. 45
- Umiker-Sebeok, J. 66
- Upton, C. 67
- Ursu, M. F. 128
- Valček, P. 58
- van der Weel, A. 135, 159
- van Leeuwen, T. 67
- Viehweger, D. 98
- Vichnar, D. 5
- Vitali, F. 80, 197
- Volek, J. 30
- von Cube, F. 65
- Walther, E. 65
- Wardrip-Fruin, N. 20, 21, 23, 26, 35, 57, 84, 88, 194
- Weaver, W. 21, 83
- Weitzner, D. J. 89
- Wenz, K. 20, 70, 76, 138, 169, 173, 203
- Wiener, N. 142
- Williams, D. L. 128
- Williams, R. 85, 89, 90, 92
- Wright, T. 128
- Woods, D. 163
- Yus, F. 9, 12, 19, 63
- Zimmerman, E. 205
- Ziv, H. 76–77
- Zsombori, V. 128
- Žižek, S. 208

SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK

- Obr. 1 – *Panoramatický náhled na navrhovaný hypertext (1965)*
Obr. 2 – *Mapa pole studií nových médií*
Obr. 3 – *Komunikační schéma textu*
Obr. 4 – *Textuální síť sémantických uzlů v Plačkách nad Finneganem podle Umberta Eca*
Obr. 5 – *Textuální stroj dle Espena Aarsetha*
- Tab. 1 – *Teoretické reflexe kyberkultury*
Tab. 2 – *Výrazová a obsahová složka technologie*
Tab. 3 – *Elektronické hypertextové systémy*
Tab. 4 – *Schéma vývoje mediálních technologií*
Tab. 5 – *Typy hypertextu v médiích*
Tab. 6 – *Uživatelské funkce a jejich vztah k dalším konceptům*

RESUMÉ

LABYRINTEM (TEORIE) HYPERTEXTU

Mediální a textuální aspekty nelineárních komunikátů

Knih **Labyrintem (teorie) hypertextu** se zabývá *mediálními a textuálními vlastnostmi hypertextů* v situaci, kdy se stále častěji setkáváme s komunikáty, které obsahují celou řadu prvků formě hypertextu připisovaných, a celkově dochází k nárůstu výskytu elektronických textů, které si osvojují *hypermediální logiku* uspořádání informací. Na první pohled to tak vypadá, že se konečně začínají naplňovat více než šedesát let staré teorie a vize badatelů o takové textové struktuře, která by změnila způsob produkce i recepce textů. A nemalá skupina současných odborníků na *elektronickou textualitu* se znovu k těmto konceptům ráda odkazuje. Bližší pohled však ukazuje, že zaštitování se těmito teoriemi je ve skutečnosti jejich nepochopením, a v celé šíři se vyjevuje konceptuální neukotvenost výrazu hypertext v systémech jednotlivých disciplín. Stále pak chybí syntetizující, hranice jednotlivých disciplín překračující náhled, který by se věnoval textuálnosti a medialitě hypertextu. Předkládaná publikace se pokouší tuto mezeru zaplnit tím, že usazuje medialitu a textualitu hypertextu do historie příběhu tohoto pojmu a sleduje tento fenomén systematicky od jeho prvních konceptualizací až po jeho současné uchopování.

Zvolená metaperspektiva pomáhá mj. pochopit příčiny neutěšeného stavu na poli současných teorií hypertextu, který nemalou část teoretiků nových médií vedl k zamítnutí tohoto konceptu. Situaci kolem způsobu nakládání s tímto konceptem lze navíc chápat i v rovině zástupné, neboť to, co je zde sledováno na příkladu hypertextu, se týká i celé řady dalších fenoménů z oblasti studia nových médií. Jsme tak svědky toho, že se poprvé v historii vědy intenzivně střetly perspektivy věd společenských a technických, a tím se ukázaly často až propastně odlišnosti ve způsobech jejich nahlížení a uchopování fenoménů spojených s fungováním tzv. nových médií. Předkládaný text lze tedy číst i jako kapitolu z příběhu o dialogu věd společenských a technických.

První část **Klíčové přístupy k hypertextu** se nejprve věnuje dějinám teorií hypertextu. Nejde přitom o detailní a komplexní výčet poznatků a konceptů z různých disciplín, které se hypertextem zabývaly, ale primárně o hledání společné konceptuální báze. Za tímto účelem jsou představeny čtyři významné výzkumné tradice zkoumání hypertextu s cílem rozkrýt postupy přejímání konceptu z věd technických. Kapitola 1. „Po stopách (konceptualizace) hypertextu aneb Stručná historie hypertextu“ se věnuje kořenům toho, jak se tento pojem

ustavoval v období třicátých a čtyřicátých let dvacátého století na poli rodící se teorie umělé inteligence a kybernetiky. Kapitola 2. „Od informatiky po vlastní studia hypertextu“ popisuje vznik autonomního pole badatelského zájmu o hypertext, které se začalo utvářet od šedesátých let. Zvláště je přitom vyčleněna kapitola 3. „Studia hypertextu: humanitněvědná perspektiva“, neboť v ní je možné detailně zachytit „uvíznutí“ věd humanitních v uvažování věd technických. Kapitola 4. „Hypertext optikou studií nových médií: rétorika digitálního okouzlení a (r)evoluce“ se zabývá popisem období, kdy byl po nástupu digitalizace tento pojem skloňován v souvislosti s badatelským zájmem o fungování nových médií. Kapitola 5. se věnuje „Zkoumání hypertextu v jádru humanitních věd“ a popisuje, jakým způsobem byl koncept hypertextu přejímán a adaptován v literární vědě (kap. 5.1), lingvistice (kap. 5.2) a sémiotice (kap. 5.3). Do tradičních humanitních disciplín dorazilo toto téma sice s určitým časovým zpožděním, přesto je na příkladu hypertextu možné popsat mechanismus přejímání tohoto pojmu, kdy byly první vědecké reflexe na poli věd humanitních silně ovlivněny praxí věd technických.

Druhá část představuje hlavní **Konceptualizace hypertextu**, s ohledem na sledované cíle byly popsány tyto tři: „Hypertext jako model myslí“ (kap. 6.1), „Hypertext jako médium“ (kap. 6.2) a „Hypertext jako text“ (kap. 6.3). Nahlížení jednotlivých konceptualizací optikou sémiotiky a teorie komunikace ukázalo v prvé řadě to, že v případě chápání hypertextu jako média není rozlišováno mezi technologickým konceptem média a konceptem média založeném na kódu. Pro pochopení fungování mediálních aspektů hypertextu je pak důležité reflektovat roli a pozici mediálních technologií v širším komunikačním rámci, tj. analyticky vymezit sociální, technickou a kulturní dimenzi mediální technologie. Analogicky v případě konceptualizace hypertextu jako textu, je třeba chápat pojem textu šíře, tedy nejen pouze jako rezultat a strukturu, ale jako komplexní znakový útvar, který se může proměňovat v čase a který je vázán na aktivity subjektů produktora a recipienta, tj. chápat pojem textu šíře, a procesualitu chápat i v oblasti předpokladů interpretačních činností.

Třetí část **Typy a realizace hypertextu** poukazuje na různé mediálně specifické podoby a výskyty hypertextu napříč jednotlivými technologiemi. Věnuje se popisu různých komunikátů, jejichž společným jmenovatelem je to, že se jedná o dynamickou variaci textových bloků, které jsou vzájemně propojeny pomocí odkazů (linků) a jako celek utvářejí více sít než tradičně uspořádaný text, a vykazují do určité míry i znaky interaktivity. Tato část se věnuje také jednotlivým

realizacím hypertextu v různých mediálních technologiích, od tisku (kap. 7) přes médium filmu a televize (kap. 8) až k technologii počítače (kap. 9). Největší prostor je pak věnován (v kapitole 9.4 „Typy digitálních hypertextů“) této nejdiskutovanější formě a na prototypických příkladech jsou demonstrovány základní výskyty a varianty: pozornost je přitom věnována jak tzv. pravým, tj. čistě digitálními formám (kap. 9.4.3), tak i těm výskytům, kdy hypertext původně vznikl v jiném médiu a byl transformován (remediován) do prostředí elektronického (kap. 9.4.2). Stručné načrtnutí vývoje této formy hypertextu mj. také jasně ukazuje, že hypertext nebyl zdaleka tak populární mezi čtenáři, jak si představovala řada teoretiků, a že situace v této oblasti se změnila až nástupem tzv. participativních či online sociálních médií, kdy bylo poprvé v historii možné mluvit o vzniku prvních spontánně tvořených nových forem čistě elektronických hypertextů. Kapitola 10. „Produkční a recepční aspekty hypertextu“ pak shrnuje nutnost nahlížet objekt zkoumání hypertext komplexně v procesu komunikace, tj. zahrnout do úvah také procesy produkce a recepce hypertextu a nejen jejich rezultat.

Čtvrtá část **Mediální a textuální vlastnosti hypertextu** se již zaměřuje pouze na textuální a mediální aspekty nelineárních komunikátů s vědomím toho, že mezi kanálem, médiem, kódem a sdělením existují kauzální interdependentní vazby a že tedy není možné od sebe v praxi textuální a mediální aspekty vždy plně oddělit. Jednotlivé charakteristiky jako digitalita, linearita či interaktivita jsou tedy nahlíženy jak z perspektivy textuality, tak optikou mediality. Kapitoly „Teorie hranic textu“ (11.1) a „Šíře pojmu text: multimedialita a digitalita“ (11.2) ukazují na to, jak jsou textuální a digitální vlastnosti propojeny, a vysvětlují, proč je důležité do diskuse o textualitě zahrnout i rozměr mediální technologie, ve které se hypertext vyskytuje. Tato část reflektuje i situaci, že většína úvah o medialitě a textualitě hypertextu je vztahována pouze k jeho digitální formě. V kapitolách „Síťovost“ (11.3), „Linearita“ (11.4) a „Interaktivita“ (11.5) tak zahrnuje i úvahy vázané na jiné formy hypertextu a textu obecně, přičemž zdůrazňuje, že tyto pojmy je nutné vymezit bez vázanosti na elektronické médium. Řada mediálních charakteristik je připisována i jiným mediálním technologiím a nástup digitálních komunikačních médií rozhodně neznamenal rozvíjení jejich interaktivního a nelineárního či síťového potenciálu. A stejně tak je tomu i v rovině textové: změny na úrovni struktury nemusejí mít nutně dopady na změny na úrovni textové koherence a utváření významu.

Závěrečné zjištění, že teorie hypertextu nedostatečně reflektují textualitu a medialitu nově se vyskytujících elektronických forem, přináší celou řadu úkolů

pro ty, kteří se chtějí elektronickou textualitou a medialitou seriózně zabývat. Celá řada otázek týkajících se textuality a mediality elektronických textových forem totiž zůstává stále nezodpovězena a bude zřejmě vyžadovat hlubší revizi a rekonceptualizaci samotného pojmu textu s ohledem na digitální povahu kódu i prostředí, ve kterém se text realizuje. Jakékoliv další zkoumání nových elektronických forem textu a digitální textuality se bude muset potýkat s tím, že daná problematika má nejen dimenzi textuální, ale i mediální, přičemž obě tyto dimenze se v praxi vzájemně prolínají. V teoretické rovině je však třeba je nahlížet odděleně a věnovat pozornost detailnější teoretické reflexi vlastností, které jsou elektronickým komunikátům připisovány. V neposlední řadě je také potřeba realizovat opakovaná empirická šetření, která přinesou informace o reálném fungování čtenářů v elektronickém prostředí. Každé navazující zkoumání elektronické textuality by se mělo pokusit integrovat empirická data o chování čtenářů do teoretické konceptualizace elektronické textuality a mediality, a pokusit se tak uvést v soulad teorii a praxi. Prosté označení nějakého komunikátu jako hypertext není dostačující a nevypovídá o něm nic relevantního, pokud jde o jeho mediální či textuální charakteristiky.

THROUGH THE LABYRINTH (OF THEORY) OF HYPERTEXT

Media and textual aspects of non-linear texts

The book *Through the Labyrinth (of Theory) of Hypertext* deals with media and textual properties of hypertexts in a situation where we are increasingly facing texts that contain a variety of elements ascribed to the form of hypertext, and where there is a growing number of electronic texts that adopt a hypermedial logic of organization of information. At first glimpse, it seems that more than sixty-year-old theories and scholars' visions of a textual structure that would change the way texts are produced and received are finally coming to fulfillment. A considerable group of contemporary scholars of electronic textuality are keen to refer to these concepts once again. A closer look, however, reveals that to adopt these theories is in fact a misunderstanding of them, and the conceptual ungrounded nature of the term hypertext in the systems of each discipline is more than evident in its full range. What is still lacking is a synthesizing, cross-disciplinary view that would address textuality and mediality of hypertext. The present publication attempts to fill this gap by situating mediality and textuality of hypertext within the story of the history of the term, tracing the phenomenon systematically from its earliest conceptualizations to its current understanding.

The underlying meta-perspective helps to understand the reasons for the unsatisfactory state of contemporary theories of hypertext, which has led many new media theorists to reject this concept. Moreover, the situation around the treatment of this concept can also be understood in a representative manner, since what is examined here, using the example of hypertext, can also be applied to a number of similar phenomena in the field of new media studies. Thus, for the first time in the history of science, the perspectives of the social and technical sciences have confronted each other in an extraordinary way, revealing huge differences in their methods of approaching and analysing the phenomena associated with the functioning of the so-called new media. The present text can therefore be read as a chapter in the story of the dialogue between the social and technical sciences.

The first section, **Key Approaches to Hypertext**, first discusses the history of hypertext theory. This is not a detailed and comprehensive enumeration of all the knowledge and concepts from the various disciplines that have dealt with hypertext, but it primarily seeks a common conceptual base. To this purpose,

four major research traditions of hypertext research are presented in order to unfold the processes of adopting the concept from the technical sciences. Chapter 1, “In the Tracing (Conceptualization) of Hypertext or A Brief History of Hypertext”, discusses the roots of how the concept was established during the 1930s and 1940s in the emerging field of artificial intelligence theory and cybernetics. Chapter 2, “From Computer Science to Hypertext Studies” describes the emergence of an autonomous research field of hypertext that began to take shape in the 1960s. Chapter 3, “Hypertext Studies: a Humanities Perspective”, is especially significant, as it shows in detail how the humanities are ‘stuck’ in the thinking of the technical sciences. Chapter 4, “Hypertext Through the Lens of New Media Studies: the Rhetoric of Digital Sublime and (R)evolution”, is aimed at describing the period when, after the emergence of digitalization, the term was referred to in the context of scholarly concern with new media work. Chapter 5 focuses on “Exploring Hypertext in the Core of the Humanities” and describes how the concept of hypertext has been picked up and applied in literary studies (5.1), linguistics (5.2) and semiotics (5.3). Although the topic reached the traditional humanities with a certain delay, it is nevertheless possible to describe the mechanism of the adoption of the concept, using the example of hypertext, when the first scientific reflections in the field of humanities were strongly influenced by the practice of technical sciences.

The second section presents the main **Conceptualization of Hypertext** and the following three ones have been described with respect to the objectives pursued: “Hypertext As a Model of Mind” (chap. 6.1), “Hypertext As a Medium” (chap. 6.2) and “Hypertext As Text” (chap. 6.3). Viewing each conceptualization through the lens of semiotics and communication theory showed, first of all, that in the case of understanding hypertext as a medium, no distinction is made between the technological concept of medium and the code-based concept of medium. In order to understand the functioning of media aspects of hypertext, it is then important to reflect on the role and position of media technology within a broader communication framework, i.e. to analytically delimit the social, technical and cultural dimensions of media technology. Likewise, in the case of conceptualizing hypertext as text, it is necessary to understand the notion of text in breadth, i.e. not only as a result and a structure, but as a complex sign formation that can change over time and that is bound to the activities of subjects of a producer and a receiver, i.e. to understand the notion of text in

a broader way and also understand processuality in terms of the presuppositions of interpretive activities.

The third section **Types and Realization of Hypertext** points out different media-specific forms and occurrences of hypertext across particular technologies. It focuses on the description of different textual forms, the lowest common denominator is that it is a dynamic variation of text blocks that are interconnected by links and, as a whole, they form more of a network than traditionally organized text, and they manifest to some extent features of interactivity. This section also examines individual realizations of hypertext in different media technologies, from print (chap. 7) through the medium of film and television (chap. 8) to computer technology (chap. 9). The largest attention is then devoted (in chapter 9.4 “Types of Digital Hypertext”) to this most discussed form, and the main occurrences and variants are illustrated on prototypical examples: attention is given both to the so-called true, i.e. purely digital, forms (chap. 9.4.3) and to those cases where the hypertext was originally created in another medium and has been transformed (remediated) into an electronic environment (chap. 9.4.2). A brief outline of the development of this form of hypertext also clearly shows, among other things, that hypertext was not so popular among readers as many theorists had envisioned, and that the situation in this area changed after the development of so-called participatory or online social media, when for the first time in history it was possible to talk about the emergence of the first spontaneously created text forms of purely electronic hypertexts. Chapter 10 “The Production and Reception Aspects of Hypertext” then summarizes the necessity to view the hypertext as a research object in a comprehensive way in the process of communication, i.e. to include not only the processes of production and reception of hypertext, but also their results.

The fourth part, **Media and Textual Properties of Hypertext**, focuses only on the textual and media aspects of non-linear texts, realizing that there are causal interdependent links between channel, medium, code and message and that it is therefore not always possible to fully distinguish textual and media aspects in practice. Individual characteristics such as digitality, linearity or interactivity are therefore viewed both from the perspective of textuality as well as through the lens of mediality. The chapters on the theory of the boundaries of text (11.1) and on the width of the notion of text: multimedia and digitality (11.2) show how textual and digital characteristics are interconnected and explain why it is important to include the aspect of media technology in which hypertext occurs

into the discussion on textuality. This section also reflects the situation that most of the reflections on mediality and textuality of hypertext relate only to its digital form. Thus, the chapters on “Networkness” (11.3), “Linearity” (11.4) and “Interactivity” (11.5) include considerations related to other forms of hypertext and text in general, emphasizing that these concepts must be defined without reference to the electronic medium. A number of media characteristics are attributed to other media technologies, and the onset of digital communication technologies has certainly not meant the development of their interactive and non-linear or networked potential. The same is also true at the textual level: changes at the level of structure do not necessarily have implications for changes at the level of textual coherence and meaning construction.

The final conclusion, that theories of hypertext do not adequately reflect the textuality and mediality of emerging electronic forms, brings a number of challenges for those who would like to pursue electronic textuality and mediality seriously. Indeed, a number of questions concerning the textuality and mediality of electronic textual forms remain unresolved and will probably require a deeper revision and reconceptualization of the very notion of text, taking into account the digital nature of the code and the environment in which the text is performed. Any further exploration of new electronic forms of text and digital textuality will have to face the fact that the subject has not only a textual dimension but also a media dimension, and these two dimensions are intertwined in practice. At the theoretical level, however, it is necessary to view them separately and pay attention to a more detailed theoretical reflection on the properties attributed to electronic texts. Last but not least, there is also a need to conduct replicated empirical inquiries that will provide information about the actual functioning of readers in the electronic environment. Any follow-up investigation of electronic textuality should attempt to integrate empirical data on reader behavior into a theoretical conceptualisation of electronic textuality and mediality, and thus attempt to reconcile theory and practice. The mere signification of a certain text as a hypertext is not sufficient enough without saying anything relevant about its media or textual characteristics.

DURCH DAS LABYRINTH DER HYPERTEXT(-THEORIE) Mediale und textuelle Aspekte nicht-linearer Kommunikate

Die Publikation **Durch das Labyrinth der Hypertext(-Theorie)** widmet sich der medialen und textuellen Beschaffenheit der Hypertexte in einer Situation, in der man immer häufiger Kommunikaten begegnet, die eine Reihe der dem Hypertext zugeschriebenen Eigenschaften aufweisen und in der ein erhöhtes Vorkommen elektronischer Texte generell zu verzeichnen ist, die sich die hypermediale Logik der Informationsorganisation aneignen. Auf den ersten Blick sieht es nun so aus, dass die mehr als sechzig Jahre zurückliegenden Theorien und Forschungsausblicke bezüglich solch einer Textstruktur, die die Produktions- sowie Rezeptionsmechanismen verändern würde, endlich wahr werden. Viele Forscher, die sich heute mit der elektronischen Textualität beschäftigen, greifen wieder gerne auf diese Konzepte zurück. Bei näherem Hinsehen zeigt sich jedoch, dass diese Theorien in Wirklichkeit nicht begriffen wurden, in vollem Ausmaß wird das konzeptuelle Unverankertsein des Hypertext-Begriffs im System der jeweiligen Disziplinen dann nur noch offengelegt. Immer noch mangelt es an einem synthetischen, die Grenzen der einzelnen Disziplinen übergreifenden Ansatz, der sich der Textualität und Medialität des Hypertextes widmen würde. Die vorliegende Studie bemüht sich, diese Lücke zu schließen, indem sie die Medialität und Textualität des Hypertextes in der Geschichte dieses Begriffes verortet und das Phänomen systematisch von dessen ersten Konzeptualisierungen bis zu dessen gegenwärtiger Auffassung verfolgt.

Die gewählte Metaperspektive ermöglicht es uns, u.a. die Ursachen des unerfreulichen Forschungsstands zum Thema der Hypertext-Theorien nachvollziehen zu können, der mehrere Theoretiker neuer Medien dazu veranlasste, dieses Konzept zu verwerfen. Die Handhabung dieses Konzepts lässt sich ferner als ein Beispiel dafür betrachten, wie eine ganze Reihe von anderen Phänomenen aus dem Bereich der Erforschung neuer Medien behandelt wird. Wir sind Zeugen dessen, dass die Perspektiven der Humanwissenschaften und der Technikwissenschaften zum ersten Mal in der Wissenschaftsgeschichte intensiv aneinandergerieten, womit manchmal gleichsam abgrundtiefe Differenzen dahingehend entblößt wurden, auf welche Art sie die mit dem Funktionieren der sog. neuen Medien verbundenen Phänomene verstehen und auffassen. Die vorliegende Publikation will also auch als ein Kapitel aus dem Dialog zwischen Human- und Technikwissenschaften gelesen werden.

Der erste Teil mit dem Titel **Zentrale Herangehensweisen an den Hypertext** widmet sich zunächst der Geschichte der Hypertext-Theorien. Es geht hierbei keineswegs um eine detaillierte und komplexe Übersicht von Ergebnissen und Konzepten in diversen Disziplinen, die sich mit dem Hypertext beschäftigen, sondern in erster Linie um die Suche nach einer gemeinsamen Konzeptbasis. Zu diesem Zweck werden vier grundsätzliche Forschungstraditionen mit dem Ziel besprochen, die Methoden der Übernahme dieser Konzepte aus den Technikwissenschaften zu beleuchten. Das erste Kapitel *Auf den Spuren (der Konzeptualisierung) des Hypertextes oder Eine kurze Geschichte des Hypertextes* thematisiert, wie dieser Begriff im Laufe der 1930er und 1940er Jahre auf dem Gebiet der sich etablierenden Theorie der künstlichen Intelligenz und Kybernetik schrittweise definiert wurde. Das zweite Kapitel *Von der Informatik bis zu einer eigenständigen Erforschung des Hypertextes* beschreibt die Entwicklung des fokussierten Forschungsinteresses am Hypertext in den 1960er Jahren. Das dritte Kapitel konzentriert sich auf *Die Hypertext-Forschung: die humanwissenschaftliche Perspektive* und führt dem Leser vor Augen, wie die humanwissenschaftliche Herangehensweise es nicht vermochte, sich von der Perspektive der Technikwissenschaften zu emanzipieren. Das vierte Kapitel *Der Hypertext durch die Optik der Erforschung neuer Medien: die Rhetorik einer digitalen Bezauberung und (R) Evolution* beschreibt die Zeitspanne nach dem Anfang der Digitalisierung, als dieser Begriff im Zusammenhang mit dem Forschungsinteresse am Funktionieren neuer Medien virulent wurde. Das fünfte Kapitel *Die Hypertext-Forschung im Zentrum der Humanwissenschaften* erklärt, wie die Übernahme und Adaptierung des Hypertext-Konzepts sich in der Literaturwissenschaft (5.1), Sprachwissenschaft (5.2) und Semiotik (5.3) vollzog. Innerhalb der traditionellen Humanwissenschaften wurde dieses Thema zwar mit einer gewissen Verspätung besprochen, trotzdem lassen sich die Übernahmemechanismen bezüglich dieses Begriffs am Beispiel des Hypertextes beschreiben, denn die ersten wissenschaftlichen Reflexionen im humanwissenschaftlichen Bereich wurden stark von der Praxis der Technikwissenschaften beeinflusst.

Der zweite Teil der Studie präsentiert die grundsätzlichen **Konzeptualisierungen des Hypertextes**. Angesichts der verfolgten Ziele wurden drei folgende fokussiert: *Hypertext als mentales Modell* (6.1), *Hypertext als Medium* (6.2) und *Hypertext als Text* (6.3). Die semiotische und kommunikationstheoretische Perspektive auf die jeweiligen Konzeptualisierungen zeigte in erster Linie, dass im Falle der Auffassung des Hypertextes als Medium nicht zwischen dem

technologischen Konzept des Mediums und dem codebasierten Konzept des Mediums unterschieden wird. Für das Verständnis der Funktion medialer Aspekte des Hypertextes ist es ferner von großer Bedeutung, die Rolle und Position medialer Technologien im breiteren Kommunikationsrahmen zu reflektieren, d.h. die soziale, technische und kulturelle Dimension der Medientechnologien analytisch zu erfassen. Wenn es um die Konzeptualisierung des Hypertextes als Text geht, ist der Text-Begriff entsprechend breiter aufzufassen, also nicht nur als Ergebnis und Struktur, sondern als eine komplexe Zeicheneinheit, die sich mit der Zeit verwandeln kann und die von den Handlungen des Produktions- sowie Rezeptionssubjekts abhängt, kurzum: der Textbegriff ist breiter abzustecken, und sein Prozesscharakter auch im Bereich der Prämissen interpretativer Tätigkeiten mitzuberechnen.

Der dritte Teil der Publikation **Typen und Realisierung des Hypertextes** weist auf verschiedene medial-spezifische Varianten und Erscheinungsformen des Hypertextes quer durch alle Technologien. Es werden diverse Kommunikate beschrieben, deren gemeinsamer Nenner ist, dass es sich um eine dynamische Variation von Textblocks handelt, die gegenseitig mithilfe von Hinweisen (Links) verknüpft werden (und als Ganzes eher ein Netzwerk bilden, anstatt ein traditionell organisierter Text zu sein) und bis zum gewissen Grad auch Zeichen der Interaktivität aufweisen. Der Teil behandelt ferner konkrete Realisierungen des Hypertextes in verschiedenen Medientechnologien, etwa im Druck (7), im Film und Fernsehen (8) bis zur Computer-Technologie (9). Der größte Raum wird (im Kapitel 9.4 *Typen digitaler Hypertexte*) dieser am meisten diskutierten Form gewidmet und anhand prototypischer Beispiele werden die grundsätzlichen Erscheinungsformen und Varianten besprochen: der Fokus liegt hierbei sowohl auf den sog. echten, d.h. rein digitalen Formen (9.4.3.), als auch auf solchen Erscheinungsformen, wenn der Hypertext ursprünglich in einem anderen Medium entstand und in das elektronische Umfeld transformiert (remediiert) wurde (9.4.2.). Eine kurze Darstellung dieser Hypertext-Form legt u.a. auch nahe, dass der Hypertext unter den Lesern bei weitem nicht so populär war, wie viele Theoretiker vermutet hatten, und dass die Situation diesbezüglich sich erst mit dem Erscheinen sog. partizipativer bzw. Online-Sozialmedien änderte, als es in der Geschichte überhaupt zum ersten Mal möglich war, von der Entstehung erster spontan kreierter, neuer Formen von rein elektronischen Hypertexten zu sprechen. Das zehnte Kapitel *Produktions- und Rezeptionsaspekte des Hypertextes* betont dann noch einmal die Notwendigkeit,

den Forschungsgegenstand „Hypertext“ komplex und im Kommunikationsprozess zu betrachten, d.h. ebenso die Prozesse der Hypertextproduktion sowie -rezeption (und nicht lediglich deren Resultat) in die Überlegungen mit einzubeziehen.

Der vierte Teil *Mediale und textuelle Eigenschaften des Hypertextes* konzentriert sich nur auf textuelle und mediale Aspekte nicht-linearer Kommunikate wissend, dass es zwischen dem Kanal, Medium, Code und der Mitteilung kausale Interdependenzbeziehungen gibt und dass es somit in der Praxis nicht immer möglich ist, die textuellen und medialen Aspekte gänzlich voneinander zu trennen. Die konkreten Eigenschaften wie etwa Digitalität, Linearität oder Interaktivität werden also sowohl durch das Prisma der Textualität als auch durch die Optik der Medialität betrachtet. Die Kapitel *Theorie der Textgrenzen* (11.1.) und *Die Breite des Textbegriffs: Multimedialität und Digitalität* (11.2.) machen darauf aufmerksam, wie textuelle und mediale Eigenschaften verzahnt sind, und sie erklären, warum es notwendig ist, auch die Dimension der Medientechnologie, innerhalb derer sich der Hypertext befindet, in die Textualitätsdiskussion mit einzuschließen. Es wird hier auch die Tatsache reflektiert, dass die meisten Überlegungen zum Thema Medialität und Textualität des Hypertextes sich ausschließlich auf dessen digitale Form beziehen. Die Kapitel *Netzwerkcharakter* (11.3), *Linearität* (11.4), *Interaktivität* (11.5) beinhalten somit auch Überlegungen zu anderen Hypertext-Formen sowie generell zum Text, wobei akzentuiert wird, dass diese Begriffe notgedrungen ohne ihren Bezug zu elektronischen Medien zu definieren sind. Eine Reihe von medialen Charakteristiken wird auch anderen Medientechnologien zugeschrieben, und das Aufkommen von digitalen Kommunikationsmedien bedeutete keineswegs die Entfaltung deren interaktiven und nicht-linearen bzw. Netzpotenzials. Auf der Textebene ist dem ebenso: die Veränderungen auf der Strukturebene müssen keineswegs Auswirkungen auf Veränderungen auf der Ebene der Textkohärenz und Sinnbildung haben.

Die abschließende Feststellung, dass die Hypertext-Theorien die Textualität und Medialität der neuen elektronischen Formen unzulänglich reflektieren, bringt eine Reihe von Aufgaben für diejenigen mit sich, die darauf abzielen, sich mit der elektronischen Medialität und Textualität seriös zu beschäftigen. Viele Fragen bezüglich der Textualität und Medialität elektronischer Textformen bleiben immer noch offen, und es wird deshalb höchstwahrscheinlich eine tiefere Revision und Rekonzeptualisierung des Text-Begriffs mit Rücksicht auf die

digitale Beschaffenheit des Codes sowie des Umfelds, in welchem der Text realisiert wird, vonnöten sein. Jede zukünftige Erforschung neuer elektronischer Textformen und digitaler Textualität wird sich vor eine Herausforderung gestellt sehen, die darin besteht, dass diese Problematik nicht nur eine textuelle, sondern auch mediale Dimension aufweist, wobei beide Dimensionen sich in der Praxis überlappen. Auf der Theorieebene sind jedoch beide getrennt zu behandeln, und man sollte sich auf die detailliertere theoretische Reflexion der Eigenschaften konzentrieren, die den elektronischen Kommunikaten zugeschrieben werden. Nicht zuletzt müssen auch wiederholte empirische Forschungen veranlasst werden, die Auskunft über das reale Verhalten der Leser im elektronischen Umfeld geben. Jede anschließende Erforschung der elektronischen Textualität sollte sich bemühen, empirische Daten über das Leserverhalten in die theoretische Konzeptualisierung elektronischer Textualität und Medialität zu integrieren, um somit Theorie und Praxis in Einklang zu bringen. Eine bloße Bezeichnung eines Kommunikats als Hypertext ist unzureichend und sagt darüber, was seine mediale und textuelle Beschaffenheit anbetrifft, nichts Relevantes aus.

EN PASSANT PAR LE LABYRINTHE (DE LA THEORIE) DE L'HYPERTEXTE

Aspects médiatiques et textuels d'unités de texte non linéaires

Le livre **En passant par le labyrinthe (de la théorie) de l'hypertexte** est consacré au sujet des traits médiatiques et textuels des hypertextes dans un contexte où nous rencontrons de plus en plus d'unités de textes qui contiennent des éléments qui sont liés à la forme de l'hypertexte. Généralement on peut dire que le nombre de textes électroniques qui s'adaptent à la logique de l'ordre d'informations de l'hypertexte augmente. Au premier regard il semble que les théories et les visions (vieilles de plus de soixante ans) sur la structure de texte qui changerait la façon de production et de réception des textes commencent à prendre leur place. Un grand groupe des théoriciens contemporains de la textualité électronique réfèrent ces concepts de nouveau.

Si nous regardons de plus près, nous voyons que l'utilisation de ces théories démontre plutôt leur incompréhension. Nous voyons également que l'expression „hypertexte“ n'est pas ancré dans les systèmes de chaque discipline. Il manque toujours une vue synthétique qui dépasserait les frontières de chaque discipline et qui s'occuperait de la textualité et de la médialité de l'hypertexte. Cette publication a pour but de remplir cette lacune en fixant la médialité et la textualité de l'hypertexte dans l'histoire de ce concept . En plus, cette publication regarde ce phénomène systématiquement dès ses premières conceptualisations jusqu'à sa compréhension actuelle.

La métaperspective choisie aide entre autre à comprendre les raisons de l'état malheureux dans le domaine des théories contemporaines de l'hypertexte. Cette situation a incité une bonne partie des théoriciens des nouveaux médias de refuser ce concept. La situation qui concerne ce concept reflète aussi la situation de beaucoup d'autres phénomènes du domaine des études de nouveaux médias. Nous sommes témoins du fait que pour la première fois dans l'histoire des sciences des vues différentes des sciences humaines et techniques sont entrées en collision. Par ailleurs, nous pouvons lire alors le texte présenté ci-dessus comme un chapitre de l'histoire du dialogue des sciences sociales et techniques.

La première partie **Les Approches clés à l'Hypertexte** est consacrée à l'histoire des théories de l'hypertexte. Il ne s'agit pas d'une liste exhaustive et complexe des données et des concepts de différentes disciplines qui s'occupent de l'hypertexte, mais plutôt de la recherche d'une base conceptuelle. Pour cette raison nous présentons quatre traditions importantes de la recherche

sur l'hypertexte avec le but de montrer comment ce concept est arrivé du domaine des sciences techniques. Le Chapitre 1 *Sur les traces (de la conceptualisation) de l'hypertexte ou Histoire breve de l'hypertexte* fait le plan de la situation de ce concept sur le champ de la théorie de l'intelligence artificielle et de la cybernétique naissante dans les années vingt et trente du vingtième siècle. Le Chapitre 2 *De l'informatique aux études mêmes de l'hypertexte* décrit la naissance du champ autonome de l'intérêt pour la recherche sur l'hypertexte qui apparaît dès les années soixante.

Le chapitre 3 *Les études de l'hypertexte : la perspective des sciences humaines* est mis à part, car ici nous documentons „le coïncement“ des sciences humaines dans le raisonnement des sciences techniques. Le chapitre 4 *L'Hypertexte par l'optique des études des nouveaux médias : la rhétorique de l'enchantement digitale et la (r)évolution* est consacré à la description de la période après la digitalisation où ce concept a été décliné en relation avec la recherche sur le fonctionnement de nouveaux médias. Le chapitre 5 s'occupe de la *Recherche sur l'hypertexte au sein des sciences humaines* et décrit de quelle façon le concept de l'hypertexte a été pris et adapté dans les sciences littéraires (5.1), dans la linguistique (5.2) et dans la sémiotique (5.3). Dans les disciplines de sciences humaines ce thème est arrivé un peu en retard. Il est quand même possible sur l'exemple de l'hypertexte de décrire le mécanisme de l'emprunt de ce concept, car les premières réflexions dans le domaine des sciences humaines ont été très influencées par la pratique des sciences techniques.

La deuxième partie présente les **Conceptualisations de l'hypertexte** principales. En prenant en compte nos buts nous avons décrit ces trois conceptualisations : *Hypertexte comme modèle de l'esprit* (6.1), *Hypertexte comme médium* (6.2) et *Hypertexte comme texte* (6.3). Si nous regardons chaque conceptualisation par l'optique de la sémiotique et de la théorie de la communication, nous voyons que dans le cas de l'hypertexte il n'y a pas de différences entre le concept technologique de médium et le concept de médium basé sur un code. Pour comprendre le fonctionnement des aspects médiatiques de l'hypertexte il est important de refléter le rôle et la position des technologies médiatiques dans un cadre de communication plus large, c'est-à-dire, délimiter analytiquement la dimension sociale, technique et culturelle de la technologie médiatique. Analogiquement en cas de conceptualisation de l'hypertexte comme texte, la notion du texte est plus large, non seulement un résultat et une structure, mais aussi un texte comme une unité complexe de signes qui peut changer dans le temps et qui est

lié aux activités du producteur et du récipiant, c'est-à-dire, que la compréhension de la notion du texte devrait être plus large, et la procesualité devrait comprendre aussi le domaine des suppositions des activités d'interprétation.

La troisième partie **Les Types et les Réalisations de l'Hypertexte** montre différentes formes médiatiques spécifiques et apparences de l'hypertexte à travers des technologies. Elle est dédiée à la description de différentes unités de texte qui ont en commun la variation dynamique des blocs textuels qui sont reliés par des liens et en tant qu'ensemble ils créent plutôt un réseau qu'un texte traditionnellement ordonné. Ils présentent aussi des signes de l'interactivité. En plus, cette partie est dédiée également aux réalisations différentes de l'hypertexte dans des technologies médiatiques différentes, de la presse (7), à travers les médiums de film et de télévision (8), jusqu'à la technologie de l'ordinateur (9). Le plus grand espace est dédié à la forme la plus discutée (dans le chapitre 9.4 *Les Types des Hypertextes Digitales*). Les apparences et les variantes de base sont démontrées sur des exemples prototypiques, l'attention est consacrée aux vraies formes, c'est-à-dire, aux formes purement digitales (9.4.3), mais aussi aux cas où l'hypertexte est apparu d'abord dans un autre médium et il a été transformé (remédialisé) dans le domaine électronique (9.4.2). La vue brève sur le développement de cette forme de l'hypertexte démontre aussi que l'hypertexte n'a pas été si populaire entre les lecteurs comme une partie de théoriciens imaginait et que la situation sur ce champ a changé avec l'arrivée des médias participatifs (ou sociales en ligne) où on pouvait parler pour la première fois dans l'histoire de la naissance de premières formes spontanément créées des hypertextes purement électroniques. Le chapitre 10 *Les Aspects de Production et de Réception de l'Hypertexte* résume l'obligation de regarder l'objet de recherche, l'hypertexte du point de vue complexe dans le processus de la communication, c'est-à-dire, intégrer aussi les processus de la production et de la réception et pas seulement leur résultat.

La quatrième partie **Les Traits caractéristiques médiatiques et textuels de l'Hypertexte** est ciblé seulement sur les aspects médiatiques et textuels des unités de texte non linéaires en sachant que entre le canal, le médium, le code et le message il existe des relations causales interdépendantes, donc il n'est pas possible de séparer les aspects textuels et médiatiques à chaque fois. Les différentes caractéristiques comme la digitalité, la linearité ou l'interactivité sont examinées de la perspective de la textualité et aussi de la médialité. Les chapitres *Théorie des frontières du texte* (11.1) et *Largeur de notion texte : multimedialité et digitalité* (11.2) montrent comment les caractéristiques textuelles et digitales sont

reliées et expliquent pourquoi il faut intégrer dans la discussion sur la textualité la notion de la technologie médiatique dans laquelle l'hypertexte est situé. Cette partie reflète aussi la situation que la majorité des réflexions sur la médialité et la textualité de l'hypertexte est liée seulement à sa forme digitale. Les chapitres *Capacité de créer des réseaux* (11.3), *Linearité* (11.4) et *Interactivité* (11.5) comprennent aussi des réflexions liées aux formes d'hypertexte (et de texte) différentes et soulignent qu'il faut délimiter ces notions sans l'attachement au médium électronique. Une grande partie de caractéristiques médiatiques est liée aussi aux technologies médiatiques différentes et l'arrivée des médias de communication digitaux n'a pas augmenté le développement de leur potentiel de création de réseaux, d'interactivité ou de nonlinéarité. Et c'est la même situation au niveau du texte: les changements au niveau de la structure ne vont pas se refléter obligatoirement au niveau de la cohérence textuelle et de la création du sens.

La conclusion que les théories de l'hypertexte ne reflètent pas suffisamment la textualité et la médialité de nouvelles formes électroniques amène beaucoup de tâches à ceux qui veulent s'occuper sérieusement de la textualité et médialité électroniques. Une grande partie de questions concernant la textualité et la médialité des formes textuelles électroniques reste toujours sans réponse et va exiger une révision plus profonde et la reconceptualisation de la notion de texte en reflétant le caractère digitale du code et de l'environnement dans lequel le texte est réalisé. Les recherches suivantes sur de nouvelles formes électroniques du texte et de la textualité digitale seront obligées de prendre en compte que cette problématique n'a pas seulement la dimension textuelle, mais aussi médiatique, et ces deux dimensions s'interpénètrent en réalité. Sur le niveau théorique il faut les regarder séparément et il faut consacrer plus d'attention à la réflexion théorique plus détaillée des traits qui caractérisent les unités de communication. En outre, il faut réaliser des enquêtes empiriques répétitives qui vont apporter des informations sur le fonctionnement réel des lecteurs dans l'environnement électronique. Chaque recherche continuante de la textualité électronique devrait essayer d'intégrer des données empiriques sur le comportement des lecteurs dans la conceptualisation théorique de la textualité et de la médialité électroniques et essayer de mettre en harmonie la théorie et la réalité. La désignation simple d'une unité de texte comme l'hypertexte n'est pas suffisante et ne témoigne rien de relevant sur elle en ce qui concerne ses traits médiatiques et textuels.

Ediční řada **KULTURA–MÉDIA–KOMUNIKACE** – *monographica*

Editoři řady: Martin Foret – Petr Orság

Petra FORETOVÁ

LABYRINTEM (TEORIE) HYPERTEXTU

Mediální a textuální aspekty nelineárních textů

Ediční příprava, redakce a korektury: Martin Foret

Korektury: Pavel Kořínek

Vydala Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 47

www.vydavatelstvi.upol.cz

pro Centrum kulturních, mediálních a komunikačních studií

při Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci

Adresa redakce:

Centrum kulturních, mediálních a komunikačních studií

Křížkovského 14, 771 47 Olomouc

tel.: + 420 585 633 457

e-mail: centrum@upmedia.cz

www.kultura-media-komunikace.cz

Originální layout: Subrational Industries – Tomáš Matějček

Návrh obálky, úprava layoutu: OriGami – Vladimír Foret

Sazba a alternativní obálka (s využitím <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Maze.svg>; licensed under the Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported license): Jan Světlík

Tisk: Reprocentrum, a. s., Blansko

1. vydání

Olomouc 2021

VUP 2022/0004

ISBN 978-80-244-6044-4

